

Fuente:

A les presons de Franco, de Querol Solé i Barjau (Barcelona, Proa, 2004)

1. En el campo de concentración francés

“Era un camp de concentració francès situat al Massís Central, al sud de París. La meva mare i els meus dos germans petits estaven reclosos en un camp diferent i el meu pare en un altre. Estàvem tots separats i sense notícies del meu germà gran.

Pels volts del setembre ens van venir a veure membres dels partits nazis per dir-nos que podríem tornar a Espanya si no teníem les mans tacades de sang, on Franco ens esperava per reconstruir la pàtria. Res de res, però. Els que van tornar, a part d'uns quants, la majoria van anar a parar al Camp de la Bota.

El 4 de octubre ens van dir que ens canviaven de camp. L'endemà al matí van venir dos gendarmes amb metralletes i de seguida ens vam adonar que no ens traslladaven de camp, sinó que ens portaven a Espanya. Ells sabien que, si hi enviaven les dones i les criatures, els homes també tornarien, i quan ho fessin els afusellarien. A la frontera vam canviar de tren i ens van portar fins a Sant Sebastià. Al cap de dos o tres dies amb autobús vam arribar a Irún, on vam dormir¹. L'endemà, estibats en vagons de bestiar, vam viatjar durant cinc dies i quatre nits sense res per menjar o per beure fins que vam arribar al baixador de Sant Andreu, de Barcelona. Des de l'estació van trucar als soldats del Palau de las Missions demant-los camions que vinguessin a buscar-nos. Un cop arribats, ens esperaven unes taules parades per l'Auxilio Social de Falange plenes de plats de lleties” (p. 89).

2. Ingreso en Les Corts (octubre de 1939)

“Vaig entrar a la presó el dia 14 d'octubre de 1939 i en vaig sortir el 22 de juny de 1943. Gairebé tres anys i vuit mesos.

¹ Otros testimonios, como el de Soledad Real, Isabel Vicente y María Salvo, también han dado cuenta de esta deportación forzada de españoles por parte de las autoridades francesas por la frontera de Hendaya, cuantitativamente nada desdeñable. Y precisamente cuando hacía meses que ya había finalizado –mediados de julio- la fase urgente de la repatriación (ver “De los campos franceses al umbral de la repatriación”, de Francesc VILANOVA i VILA-ABADAL, en MOLINERO, C.; SALA, M. y SOBREQÜÉS, J. (eds.): *Una inmensa prisión. Los campos de concentración y las prisiones durante la guerra civil y el franquismo*. Barcelona. Crítica, 2003, pp. 85 y 302, n. 16. Al respecto, el autor parece apoyarse en afirmaciones de historiadores franceses (Denis Peschansky, Marie-Claude Rafaneau-Boj) que quizá deberían ser revisadas.

De primer portaven les dones a la Model, però com que ja no hi cabia ningú més, van haver d'habilitar un convent a Les Corts, situat davant de la Maternitat vella, on ara hi ha El Corte Inglés de la Diagonal i les torres de la Caixa. Constava de quatre grans sales on hi havia els llits de les internes de quan era convent. El van convertir en presó sense modificar absolutament res. Como que no sabien què fer amb les dones, les van dur allí².

De l'ordre intern se n'encarregaven les mateixes monges, como ara els afers d'intendència o semblants. Hi havia funcionaris a les oficines, i un director o directora. Quan jo vaig entrar hi havia una directora que no era monja, sinó funcionaria³. Mentre jo hi vaig ser es van limitar a fer la seva feina i no es posaven amb nosaltres. Com que necessitaven gent per fer la seva feina de despatx, agafaven les preses ja jutjades perquè, oficialment, si encara no havies estat jutjada no et podien fer treballar. Però a la pràctica feien el que volien. Si treballaves perquè ja havies estat condemnada, cada dos dies que feies et comptaven como tres de remissió de pena" (pp. 89-90).

3. Negocios de las monjas

"Era una època en què hi va haver força gana: per adquirir aliments havies fer ús de les cartilles de racionament. Teòricament, cada setmana et donaven els cartons per anar a comprar el menjar, del tot insuficient per poder viure. Les monges, como que ho sabien, venien arròs, mongetes, lleties, cigrons, oli... tot d'estraperlo. El que ens hauria estat destinat ho venien a gent de Les Corts. Després, les monges anaven a triar les deixalles, podrides o en mal estat, que abocaven a les escombraries dels botiguers del Born. I amb això ens feien el ranxo. El pa era l'única cosa realment bona. Abans, però, hi va haver una època en què el feien de blat de moro i era més dur que una pedra. A més, els preus eren molt cars. Has de pensar que un quilo d'arròs va arribar a valdre seixanta pessetes, el mateix que guanyava una persona treballant tota la setmana! Si arribar a guanyar quaranta pessetes per setmana ja era una cosa extraordinària! Un quilo de pa en podia valer trenta, como l'oli. I és clar, tot això d'estraperlo, i la gent, sovint, tot i que hi havia coses per comprar, no tenia prou diners. Les monges, que no eren complicades, sinó molt senzilles, segur que no s'assabentaven de tot això, i si se n'assabentaven, devien pensar que era molt normal. Crec que era la mare superiora, amb la complicitat de la directora de torn, perquè dubto que ho hagués pogut fer tota sola.

On hi havia l'hort de la presó ara hi ha les torres de la Caixa. El feien conrear a les preses condemnades. El que collien no crec que ho venguessin, s'ho devien quedar per a

2 Laia Berenguer desconocía que el antiguo colegio-convento del Bon Consell ya había sido utilizado como "Correccional de Dones" por la Generalitat de Catalunya desde 1936. En cuanto a los primeros ingresos de posguerra, la documentación penitenciaria revela que los ingresos de mujeres comenzaron el mismo 29 de enero de 1939 ("Libro de entradas 1939". U.I. 246. D. 313 (4), Fons 200, Centre Penitenciari de Dones de Barcelona, Arxiu Nacional de Catalunya, ANC).

3 María Luisa Contesti MacDonald, antigua oficiala de la primera promoción de funcionarias de Prisiones de la República. Sobre su trayectoria, ver Fernando HERNÁNDEZ HOLGADO, "Carceleras encarceladas. La depuración franquista de las funcionarias de Prisiones de la época republicana", en *Cuadernos de Historia Contemporánea*, vol. 27, 2005, p. 283, n. 48.

elles. L'hort era força gran, tenia dues basses i hi havia un rierol. Nosaltres no podíem sortir mai a l'hort, que era envoltat per dos filats de filferro; a més, sempre hi havia una monja que vigilava les treballadores. Com que a mi no en van arribar a processar, no vaig poder sortir-hi mai” (pp. 90-01).

4. Pendiente de juicio

“No em van processar, ni mai no m’han processat. Em van fer un consell de guerra sense haver-me processat, tampoc no em van prendre cap mena de declaració. Segons la normativa de l’època, quan entraves a la presó podien passar sis mesos fins que et jutguessin, en cas contrari, t’havien de deixar en llibertat⁴. A les oficines de la presó repassaven les fitxes i enviaven al teu poble un informe perquè allà seria on havien de decidir si et processaven o el donaven la llibertat provisional, o el que volguessin. Enviaven els informes al ajuntament i no era la justícia la que es feia càrrec dels informes, sinó els falangistes. Els qui decidien qui havia d’entrar o sortir de la presó eren els falangistes. Ho feien la falange, l’alcalde i el cap de la Guàrdia Civil. I, a vegades, l’Església. I deien: “Aquesta persona que continuï aquí fins que es decideixi el contrari”. Cada sis mesos enviaven informes, i cada sis mesos n’hi havia un de dolent i dos de bons, que no eren sempre els mateixos, s’ho anaven repartint. Aquesta situació va durar tres anys i vuit mesos” (p. 91).

5. Trato en prisión

“A dins de la presó, les monges no es ficaven amb nosaltres. Eren dones molt sentzilles, molt poco complicades. Quan el 1973 vaig ser a la [presó de la] Trinitat pel fets de l’Assemblea de Catalunya⁵, allí totes eren funcionàries, molt més subtils, sabien com i de quina manera havien de dir les coses i quines coses. Va ser un canvi total, aquestes aconseguen fer-te sense tocar-te. Les monges no, eren dones d’estar per casa. La directora o el director miraven de reüll el fet que nosaltres ens prenguéssim tan plàcidament el nostre sojorn forçat, perquè pensàvem que sortiríem un dia o altre, i ells s’haurien estimat més que féssim mala cara, que caiguéssim en depressions... Però no ho van aconseguir mai. I a nosaltres, fer enfurismar els caps de la presó, ens va ajudar molt.

Feien tots els possibles per tal que els qui hi érem tancats ents sentíssim no res. Intentaven prendre’ns la identitat, destruir-nos com a persones. Pensa que hi havia gent que un dia qulasevol s’eternitzava en un raconet, i nosaltres li preguntàvem:

4 La Ley de 8 de enero de 1940 establecía un plazo de ocho días durante el cual el Juzgado militar correspondiente debía informar sobre la situación procesal del detenido, a requerimiento de las autoridades de la prisión. Transcurrido dicho plazo sin obtener respuesta, el Director del centro estaba autorizado a poner en libertad al detenido. Fueron varias las disposiciones emitidas en este sentido con el urgente objetivo de descongestionar las cárceles.

5 Plataforma unitaria antifranquista nacida en 1971 con una serie de reivindicaciones concretas: el ejercicio de las libertades democráticas fundamentales; amnistía para los presos y exilados políticos y el restablecimiento provisional del Estatuto e instituciones autonómicas de 1932, como vía para acceder al pleno ejercicio del derecho de autodeterminación. Sobre la cárcel de mujeres de la Trinitat, ver el correspondiente apartado en la sección *La presó* de esta web.

-Com és que no baixes al pati?

-És que no em trobo bé...

Començaven d'aquesta manera fins que, al final, l'havien d'obligar a menjar a la força, perquè la dissortada ni menjava, ni dormia, ni feia res. Llavors la duïen a la infermeria; la que hi entrava ja no en sortia, es moria allí dins. Pel que fa a visitar les malaltes, ens autoritzaven d'anar-hi dos cops la setmana, una hora cada visita. Quan hi entraves ja ere perquè... Perquè de malaltes que jeïen a la màrrega de la sala n'hi havia moltes, quan les traslladaven a la infermeria ho feien perquè no es morissin en mig de nosaltres. A disn de la presó n'hi van morir moltes" (p. 92).

6. Visitas y paquetes

"A la presó de dones quan aquestes rebien visites, els seus familiars només els explicaven penes. Que si havien portat tot el que havien pogut però què no tenien res més, que els diners ja no els arribaven, que els nens passaven gana... La reclusa, possiblement amb el marit afusellat o empresonat, després d'anar-se'n les visites, es quedava amb una cara... Bé, aquest cas no el vaig patir perquè era soltera i perquè sabia que jo no els feia falta a casa, és clar que els feia falta pel fet que als pares sempre els manquem els fills, però era diferent; a mi ningú no va venir a veure'm per contar-me desgràcies, ans al contrari, el meu pare, en temps de la collita de la fruita, em portava un cistell ple d'aquells de pagès, tan grossos que quasi no el podia arrossegar, patates bullides amb la pell, cebes... Amb tot això ens fèiem ensalada russa, i també em duïen llaunes de tonyina, i com que també matàvem el porc, disposava de pernill, de llonganissa... de tot. La meva mare m'enviava melmelada feta amb les fruites que sempre surten una mica macades. Amb això vull dir que amb mi mai no van estalviar res, al contrari, em portaven massa i jo repartia el que em sobrava, però no sabia com fer-ho, perquè cada vegada que em portaven el cistell i veia totes aquelles mirades clavades al cistell, per a mi era com una penitència! Pensa que hi havia gent que no tenia ningú. Ho passava magre. Una vegada van portar una expedició d'asturianes –Astúries va caure un any i mig abans que Catalunya-. Ni'hi havia que ja feia tres anys que eren a la presó i t'explicaven que no havia quedat cap home jove a la seva família: ni el marit, ni els germans, ni el pare. Famílies senceres en què només hi havien quedat els avis i les criatures. Els propietaris feien fora les dones de les seves finques, perquè deïen que no hi havia braços forts per treballar la terra. Aquestes dones no tenien ningú, ningú, i quan rebien cartes eren dels avis contant-los les penes. A mi em feien molta llàstima. Sempre procurava tenir-les presents quan em portaven queviures. Vaig superar molt bé la presó però, és clar, la meva situació era diferent de la de les altres preses. Tant de bo haguessin estat com jo" (pp. 92-93).

"Las visitas a Les Corts no eran gaire estrictes. No els preguntaven si eren família. Eren dos dies la setmana, i en teoria duraven mitja hora, però no filaven gaire prim si de vegades passaven deu minuts de l'hora. Hi havia un muret que ens arribava a la cintura i un passadís, més enllà, un altre mur que devia fer un metre. Nosaltres ens trobàvem a una banda d'aquest muret i els visitants a l'altre costat; mentrestant, una monja anava passejant pel passadís i escoltava tot allò que deïem- També hi havia unes vuit o deu

finestres reixades, i per allí ens vèiem, però com que a més de la reixa hi havia un filat de filferro, doncs amb prou feines veies la fesomia de la gent. I s'havia de parlar cridant, perquè si no no te'assabentaves de res. Arribava un moment que no entenies res" (pp. 94-95).

7. El problema de la ropa

"L' ambient de la presó era mol depriment, molt. Hi vam arribar a ser gairebé tres mil dones. En treien, en portaven, en treien i en portaven... Ja et dic, vam arribar a dormir al pati; ho feien perquè ens trobéssim més amples. Traslladaven molta gent cap a Mallorca i cap a Canaries. Les pobres que havien vingut d'Astúries no tenien ni roba per canviar-se, de manera que li vaig dir a ma mare que si tenia alguna peça sobrant que la portés. Perquè la roba que dúiem era la nostra, mai no ens van donar uniforme. Això va representar un greu problema per a aquelles que no tenien ningú a l'exterior.

Per no tenir, no teníem ni sabó per fer la mínima bugada; jo només em rentava la roba interior, i ho feia al pati, on hi havia una font de broc, i després la penjava d'uns cordillets perquè s'assequés, la roba del llit i les coses de més embalum les posàvem en una bossa i la donàvem a la família, que te la retornava neta. N'hi havia moltes que no tenien res, ni sabó per rentar-se, ni segells per poder escriure a la família, ni tan sols els cèntims del segell. Era terrible, i t'explicaven cada tragèdia..." (p. 93-94).

8. Las cartas

"Nosaltres podíem escriure tres cartes la setmana de la llargada que volguéssim. No havíem de posar cap encapçalament especial, però sempre passava per censura i sempre et ratllaven una cosa o una altra. Ens deien que ens limitéssim a coses familiars. Al final havíem de posar *Viva Franco, arriba España*. Però ho feies com si res, t'era ben bé igual posar això que una altra cosa. Havíem d'escriure en castellà, per descomptat, i mentre no et fiquessis en assumptes polítics, segons ells, les cartes arribaven. Potser n'escurçaven alguna parte; a casa et deien que no havien arribat senceres, però els arribaven (...)"

"A la [presó de la] Trinitat va ser molt diferent, tot va ser mol més estricte. Allí sí que no et podien escriure ni deixaven que ningú et vingués a veure tret del teu marit, dels pares, dels germans o dels avis. Ningú mes" (p. 94).

9. Pendientes de la Segunda Guerra Mundial

"Fèiem debats polítics [a la presó de Les Corts] a propòsit de la guerra a Europa – com que ens arribava molta informació clandestina, sabíem el que estava passant- i teníem molt clar que, si guanyaven els alemanys, segurament cap de nosaltres en sortiria mai més, ens hauríem de quedar allí per sempre, per tant, la situació bèl·lica ens interessava molt. Com que al final de 1942 i principi de 1943 tot eren victòries per als alemanys, i com que a *Redención* ho posaven amb lletres grosses⁶, quan ens arribava el

⁶ Sobre el boletín *Redención*, ver el apartado correspondiente en la sección *Els papers* de esta web. Si la cantidad de espacio dedicado por *Redención* a las crónicas sobre la Segunda Guerra Mundial alcanzó su

diari ens deprimia, però teníem la sort que entraven altres papers que ens deien que era veritat el que hi deia, però que hi havia altres papers que ens amagaven. I vam aguantar amb la moral molt alta, discutint de tot. Al pati sí que no ens podien escanyar i deixar-nos sense parlar, perquè al pati podíem parlar de tot, fèiem un cercle i ens hi passàvem tot el dia llevat de si plovia o feia molt fred. A la sala estàvem tan atapeïdes que ens feien sortir” (p. 95).

10. En la cárcel de la Trinitat (1973-1974)

“A la Trinitat vaig anar el 1973, amb els de l’Assemblea de Catalunya. Van agafar-nos a cent tretze el 28 de octubre del 1973. Érem cent trenta-dos però els altres van aconseguir fugir. Jo hi vaig entrar el mateix dia i en va sortir el 9 de gener. Vaig ser de les últimes a sortir. Aquesta vegada sí que em van processar. Van processar tots aquells que tenien antecedents, i els que no, depenia de si els coneixien o no. La petició fiscal del TOP [Tribunal de Orden Público] va ser de sis anys de presó” (p. 94).

11. Salida y retorno al pueblo [Sant Feliu de Codines]

“Vaig sortir el 22 de juny de 1943. Quatre mesos més tard, a l’octubre, em van dir que em presentés corrents al jutjat de Granollers. Arribo i em comuniquen que m’havien fet un consell de guerra en el qual el fiscal, acusant-me de *auxilio a la rebelión*, de comunista i separatista, m’havia demanat vint anys de presó major, perquè el *auxilio a la rebelión* era el càrrec més greu. Més tard em van revisar la causa i me la van rebaixar a dotze anys i un dia. A l’octubre de 1943 feia molt poc –pel juliol- que Franco havia indultat els que tenien dotze anys i un dia, concedint-los la llibertat condicional. Jo em vaig poder acollir a aquesta amnistia, però vaig haver d’esperar tot un any. Al cap d’aquest temps vaig passar de llibertat provisional a llibertat condicional, que va durar fins el 1965. No podia sortir del poble sense un aval. Per fer-ho, els havia de dir on anava i havia de demanar-los permís. L’acusació mai no la vaig arribar a veure.

La tornada al poble va ser cruel. La vida que va seguir va ser molt cruel. La gent, els veïns, tots tenien molta por. Has de pensar que no em saludava ningú, ho tenien prohibit per la Falange, que els havia amenaçat dient-los que qui parlés amb els que havien estat a la presó seria els següents a entrar-hi. Per tal de no haver de saludar-me canviaven de vorera, i si em veïen de lluny, agafaven un altre camí. Cruel, va ser molt cruel la tornada al poble” (pp. 95-96).

su máximo en 1941, con ocasión de la partida de la *División Azul* al frente ruso (una nota en el número del 27 de septiembre recogía la relación de funcionarios de Prisiones incorporados a la misma), la cantidad de noticias sobre el desarrollo de la guerra se vio drásticamente reducida a partir de mediados de 1943. Este silencio informativo sobre el desastre de las potencias del Eje –con desaparición de noticias de portada- resultaría altamente elocuente.